

БОНДАРЧУК Ю. В.,
аспірантка кафедри конституційного
і адміністративного права
(Національного авіаційного
університету)

УДК 342.922

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.1.23>

ЗМІСТ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ОСІБ, ЩО СТРАЖДАЮТЬ НА ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ

У статті проаналізовано інформаційно-правове забезпечення у сфері медицини, зокрема психіатрії, та його вплив на доступ до інформації для осіб з психічними розладами. Зазначається необхідність поліпшення науково-обґрунтованих методів збору, аналізу та обробки інформації в цій сфері. Вказується на обмеження прав осіб з психічними розладами, що походять з соціальних упреждень, недостатньої освіченості та неповного законодавчого захисту.

Стаття розглядає конституційні права психічнохворих осіб, які є ключовими для їхніх інформаційно-правових гарантій. Вказується на порушення цих прав через обмежену або недієздатність осіб з психічними розладами, що унеможливає їхній самостійний доступ до медичних установ та подання скарг. Зазначається, що особи з психічними розладами є найбільш уразливою групою у правовому полі, а недосконалість законодавства порушує права таких осіб.

Крім того, у статті розглянуто існуючі нормативно-правові акти, які стосуються інформаційно-психологічної сфери, вказуючи на обмеження прав осіб з психічними розладами, пов'язані з медичними та юридичними факторами. Проаналізовано практику примусової госпіталізації з порушенням встановлених норм, недостатню конфіденційність медичної інформації та обмежений доступ до власних медичних записів. Згадуються випадки недостатньої інформованості осіб з психічними розладами про їхні права та можливості в сфері психіатричної допомоги.

Автор статті акцентує увагу на необхідності розробки та впровадження прогресивних підходів до інформаційно-правового забезпечення психіатричної допомоги. Рекомендується розробити механізми забезпечення конфіденційності медичних даних, зміцнення прав осіб з психічними розладами на самовизначення та участь у прийнятті рішень щодо свого лікування, а також забезпечення їхнього права на доступ до інформації та освіти.

Підкреслюється необхідність залучення органів державної влади, медичних установ та представників громадськості до розробки та реалізації політик, спрямованих на забезпечення інформаційно-правового захисту осіб з психічними розладами. Крім того, визначено необхідність покращення інформаційно-правового забезпечення для осіб з психічними розладами з метою забезпечення їхньої повноцінної участі у суспільних відносинах, захисту їхніх прав та гідності.

Ключові слова: інформаційно-правове забезпечення, психіатрія, особа з психічними розладами, обмеження прав людини, дискримінація, сегрегація.

Bondarchuk Yu. V. Content of information and legal support for the protection of individuals with mental disorders

The article analyzes the information and legal support in the field of medicine, particularly psychiatry, and its impact on access to information for individuals with mental disorders. It highlights the need for improvement in evidence-based methods of information collection, analysis, and processing in this field. It points out the limitations on the rights of individuals with mental disorders arising from social biases, lack of education, and inadequate legislative protection.

The article discusses the constitutional rights of mentally ill individuals, which are crucial for their information and legal guarantees. It identifies violations of these rights due to the limited or incapacitated access of individuals with mental disorders to medical institutions and the filing of complaints. It emphasizes that individuals with mental disorders are the most vulnerable group in the legal field, and the imperfections in legislation undermine their rights.

Furthermore, the article examines existing normative and legal acts related to the information-psychological sphere, indicating restrictions on the rights of individuals with mental disorders associated with medical and legal factors. It mentions the practice of forced hospitalization without proper legal process, insufficient confidentiality of medical information, and limited access to personal medical records. It recalls cases of insufficient awareness among individuals with mental disorders about their rights and possibilities in the field of psychiatric care.

The author of the article emphasizes the need for the development and implementation of progressive approaches to information and legal support in psychiatric care. It recommends the establishment of mechanisms to ensure the confidentiality of medical data, strengthening the rights of individuals with mental disorders in self-determination and participation in decisions regarding their treatment, as well as ensuring their right to access information and education.

The article highlights the importance of involving various stakeholders, including government bodies, medical institutions, and representatives of the public, in the development and implementation of policies aimed at ensuring the information and legal protection of individuals with mental disorders.

Overall, the article underscores the need to improve information and legal support for individuals with mental disorders in order to ensure their full participation in society and protect their rights and dignity.

Key words: *information and legal provision, psychiatry, person with mental disorders, restriction of human rights, discrimination, segregation.*

Вступ. Інформаційно-правове забезпечення є важливою складовою інформаційної діяльності держави. Особи, що страждають на психічні розлади, потребують особливої уваги від державних органів у забезпеченні та охороні прав. Нормативно-правове забезпечення є основою інформаційного регулювання, що закріплено в Конституції України. Інформаційно-правове забезпечення осіб, що страждають на психічні розлади, потребує інноваційних нововведень та актуалізації питання щодо охорони прав та забезпечення їх у інформаційному праві. Впровадження сучасних інформаційних технологій у медично-психологічну сферу може сприяти автоматизації процесів, поліпшенню точності діагностики та лікування, забезпеченню електронного обміну медичною інформацією та зв'язку між провайдерами послуг та пацієнтами, а також підвищенню доступності та ефективності надання медично-психологічних послуг. У сучасних умовах розвитку інформатизації медичної сфери обслуговування громадян постає питання у інформаційній безпеці під час опрацювання особистих даних пацієнта. Охорона осіб, що страждають на психічні розлади, є пріоритетним питанням державної політики щодо медичної сфери. Інформаційно-правове забезпечення осіб з психічними розладами потребує додаткових досліджень, оскільки такі індивіди відіграють важливу

роль у суспільстві і потребують активної правової допомоги та підтримки. Актуальність даної теми полягає в необхідності розробки та впровадження інноваційних підходів до інформаційно-правового захисту осіб з психічними розладами. Це сприятиме забезпеченню їхніх прав, покращенню доступності та ефективності медично-психологічних послуг за допомогою сучасних інформаційних технологій, а також матиме вплив на різні галузі науки, соціальної політики та економіку країни. Захворюваність психічними хворобами зростає щороку, тому забезпечення та захист прав психічнохворих осіб є важливим кроком до забезпечення конституційних прав всіх громадян на рівних умовах. Важливо не тільки гарантувати права психічнохворих осіб, але й підвищувати інформованість громадян щодо стану та догляду за психічним здоров'ям, що сприятиме забезпеченню інформаційних прав.

Вітчизняні науковці досліджували переважно правове забезпечення охорони прав психічно хворих осіб. Серед них: Б. С. Мойса [1], Р. Е. Імереллі [2], О. Г. Маруда [3], І. Я. Сенюта [4], В. С. Гербут [5], О. І. Тищенко [6] та інші. Проте невелика кількість робіт присвячена саме інформаційно-правовому забезпеченню осіб, що страждають на психічні розлади.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні інформаційно-правового забезпечення охорони осіб, що страждають на психічні розлади, з акцентом на інноваційних підходах, впровадженні сучасних інформаційних технологій та забезпеченні інформаційної безпеки, що має сприяти покращенню доступності та ефективності надання медично-психологічних послуг.

Результати дослідження. Сучасний стан розвитку інформаційних технологій потребує вдосконалення науково-обґрунтованих методів збору, аналізу, обробки та застосування інформації у сфері медицини, зокрема психіатрії. Інформаційно-правове забезпечення зосереджене на доступності, відкритості інформації для осіб, які мають психічні розлади. Цілком обґрунтованою є думка Б. Мойси та В. Лебеда про те, що послуги психіатричної допомоги продовжують асоціюватись з обмеженням прав людини, дискримінацією і сегрегацією користувачів цих послуг, оскільки існують соціальні упередження, недостатня освіченість та неповна законодавча база, що сприяє нерівноправному ставленню до осіб з психічними розладами і ускладнює їх доступ до необхідних послуг та підтримки [1].

У зв'язку із психічним та фізичним станом таких осіб можливість доступу до інформації є обмеженою в силу їхніх розумових здібностей, проте право на інформацію мають усі громадяни.

Конституційні права виступають як ключовий елемент нормативного забезпечення інформаційних та правових гарантій для осіб з психічними розладами. У Конституції України визначено низку норм, які забезпечують інформаційну безпеку у галузі охорони здоров'я, зокрема повага до гідності (стаття 28); особиста недоторканість (стаття 29); таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (стаття 31); недопущення збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (стаття 32); свобода думки і слова (стаття 34); звернення (стаття 40); доступ до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту (стаття 50); освіта (стаття 53) та інші [7].

На підставі аналізу практики стає очевидним, що конституційні права осіб, що страждають на психічні розлади, переважно порушуються внаслідок їх обмеженої дієздатності чи недієздатності, що унеможливорює самостійний доступ до відповідних установ та подання скарг. Вчені, зокрема Р. Імереллі та інші, у своїх дослідженнях 2015 року підкреслили, що особи з психічними розладами належать до найбільш уразливих груп в правовому полі, а недосконалість законодавства призводить до порушення їхніх прав. Рішення Європейського суду систематично підтверджують цю проблему, що ставить під сумнів забезпечення заявлених принципів [2]. Ситуація залишається незмінною і нині. Згідно з чинним законодавством, особу з психічними розладами, яка потребує медичної допомоги, можуть піддавати примусовій госпіталізації. Проте важливо забезпечити її право на отримання інформації під час цього процесу. В Законі України «Про психіатричну допомогу» зазначено порядок проведення госпіталізації та інформатизації особи, яка потребує психічної допомоги [8].

До нормативно-правової бази інформаційно-психологічної сфери відносяться: Конституція України, Основи законодавства України про охорону здоров'я, Закони України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про захист населення від інфекційних хвороб», «Про психіатричну допомогу», «Про інформацію», «Про захист персональних даних» та інші законодавчі акти, прийняті відповідно до них.

Конституція України є підґрунтям інформаційно-правового забезпечення психічнохворих осіб, оскільки у статті 34 Конституції України визначено, що «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [2].

Проте стосовно психічнохворих осіб діють обмеження: з медичної точки зору особа, яка має тяжкий хронічний психічний розлад, може бути не повідомлена про методи, способи лікування та діагноз психічного захворювання. З юридичної точки зору неповідомлення особи про стан її здоров'я, про методи лікування та ненадання вибору лікуючого лікаря є порушенням прав і свобод людини.

Стаття 34 Конституції України встановлює обмеження, які стосуються інформаційних прав громадян. Згідно з цією статтею, «здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [2]. Проте в зазначеній статті не міститься посилання на приховування інформації в інтересах особи, яка має тяжкі хронічні захворювання.

У проведеному нормативно-правовому аналізі, який стосується «Основ законодавства України про охорону здоров'я», основний акцент зроблено на розгляді питання інформаційно-правового захисту осіб з психічними розладами [10]. Зазначений закон встановлює правові, організаційні, економічні та соціальні принципи охорони здоров'я в країні. Щодо інформаційно-правового аспекту досліджуваного питання, у законі зазначено про забезпечення кваліфікованої медико-санітарної допомоги, що включає право на вільний вибір лікаря та закладу охорони здоров'я. Якщо ж мова йде про примусову психіатричну допомогу або психіатричну допомогу недієздатній або обмежено дієздатній особі, то вільний вибір обмежується. Більшість пацієнтів, які страждають на тяжкі психічні розлади, мають обмеження у інформаційних правах. В Основах законодавства України про охорону здоров'я передбачено надання достовірної та своєчасної інформації про стан свого здоров'я і здоров'я населення, включаючи існуючі і можливі фактори ризику та їх ступінь, проте для більшості пацієнтів, які мають тяжкі психічні розлади, їх стан не є відомим.

Проаналізувавши Закон України «Про психіатричну допомогу» можна зробити висновок, що його розроблено на основі наукових даних, медичних рекомендацій та розпоряджень, які стосуються захисту прав осіб, що страждають від психічних розладів [8]. Загалом, інформація у сфері психіатрії має два аспекти розгляду: по-перше, відповідно до чинного законодавства інформація про стан психічного здоров'я надається особі у доступній формі, прогнозуються можливі розвитки захворювання, а також обговорення методів лікування, побічних ефектів, умов та порядку психіатричної допомоги; по-друге, інформація щодо стану пацієнта є конфіденційною, тому особа має право на таємницю власних даних.

Крім того, законодавець передбачає, що для здійснення госпіталізації або надання психіатричної допомоги необхідна наявність свідомої згоди особи, яка отримує таку допомогу. Згода розглядається як добровільне висловлення волі особи, здатної розуміти доступну інформацію про її психічний розлад, прогноз його можливого розвитку, ціль та характер надання психіатричної допомоги, методи діагностики, лікування та лікарські засоби, які можуть бути застосовані, а також про їхні побічні ефекти та альтернативні методи лікування [8]. В деяких випадках, коли особа не здатна розуміти надану інформацію та її поведінка становить загрозу для її власного життя, здоров'я та оточуючих осіб, може виникнути ситуація, коли госпіталізація здійснюється з обґрунтованим обмеженням інформаційних прав.

Аналізуючи наведену статтю, можна зробити висновок, що законодавець визначив передумови та процедуру надання психіатричної допомоги, а суб'єктом надання інформації виступає лікар-психіатр, адже він має пояснити особі у доступній формі великий обсяг інформації щодо подальших дій стосовно здоров'я пацієнта.

У ситуації, коли особа підлягає примусовій госпіталізації до психіатричного закладу і не має законного представника, конфіденційна інформація про стан її психічного здоров'я передається особі, яка виконує роль опікуна або піклувальника. Проте виникає дискусія щодо детермінування отримувача цієї інформації у випадку, коли законний представник особи відсутній. Розглядаючи цю проблему, можна вважати, що медіація у контексті захисту прав психічнохворих осіб є доцільним інструментом. Токарева К. С. зазначає, що медіація створює об'єктивну та нейтральну платформу для вирішення конфліктів та спорів, сприяючи висловленню потреб та прав пацієнтів, а також спільному знаходженню компромісних рішень [9]. Вона допомагає забезпечити гуманні та задовільні умови для лікування та опіки, створюючи атмосферу співпраці, розуміння та поваги, тим самим покращуючи захист прав психічно хворих осіб.

Розглядаючи різні сценарії надання конфіденційної інформації, можна встановити таку послідовність дій. При наявності попереднього досвіду госпіталізації або діагнозу психічного розладу і наявності законного представника, конфіденційна інформація про стан здоров'я пацієнта надається законному представнику. В іншому випадку, якщо особа без попереднього історичного зв'язку з психічними розладами та попередньої психіатричної допомоги піддається примусовій госпіталізації через гострий психічний стан, інформацію про її психічне здоров'я можуть отримати близькі родичі з метою подальшого лікування або надання опіки особі. При цьому необхідно враховувати інтереси пацієнта, забезпечуючи конфіденційність та захист його прав.

Законодавчі корективи, спрямовані на зміст інформаційно-правового забезпечення охорони осіб, що страждають на психічні розлади, можуть бути внесені з урахуванням наступних аспектів. Початково, слід розглянути поняття «інформація про психічно хвору особу» згідно з визначенням, що міститься в законодавстві, а також унаочнити його шляхом визначення науковцями сутності «персональних даних пацієнта». Важливо чітко визначити компоненти, які входять до складу цієї інформації, такі як: особисті дані, діагноз, лікування та інші аспекти, що стосуються психічного стану. Це надасть юридичну визначеність та чіткість вимогам щодо обсягу інформації, яка підлягає особливому режиму захисту. Подальше внесення змін стосується розширення обсягу інформації, що включається до сфери психіатрії. Це охоплює розгорнуту інформацію про психічні розлади, методи лікування, прогнози та інші аспекти, що стосуються цієї галузі медицини. Розширення обсягу інформації дозволить забезпечити повноту та точність даних, необхідних для належного лікування та надання підтримки пацієнтам.

Крім того, важливо визначити суб'єктів інформаційно-правового забезпечення, які пов'язані з охороною осіб, що страждають на психічні розлади. Це можуть бути органи державної влади, заклади, що надають психіатричну допомогу, лікарі-психіатри, персонал, що зберігає медичну документацію, а також інші особи, наприклад, працівники системи E-Healthy. Нормативне визначення суб'єктів інформаційного захисту допоможе установити відповідальність та обов'язки кожного з них у забезпеченні конфіденційності та безпеки інформації про пацієнтів.

Внесення законодавчих коректив повинно ґрунтуватись на національних правових актах, що регулюють захист персональних даних, а також враховувати думки та рекомендації науковців у галузі психіатрії та інформаційного захисту. Це забезпечить збалансований підхід до законодавчих змін та відповідність їхніх положень науковим принципам та практичним потребам охорони осіб, що страждають на психічні розлади. Такі корективи до законодавства дозволять встановити належний рівень захисту персональних даних пацієнтів, забезпечити конфіденційність їхньої інформації та належне функціонування системи інформаційно-правового забезпечення охорони осіб, що страждають на психічні розлади,

а також сприятиме створенню надійних умов для надання якісної медичної допомоги та підтримки цільової групи пацієнтів.

Відповідно до статті 6 Закону України «Про психіатричну допомогу», особі, якій надають психіатричну допомогу, гарантоване право на лікарську таємницю. До інформації, що не підлягає розголошенню, відносяться факти звернення за психіатричною допомогою та лікування у закладі з надання психіатричної допомоги, наявність психічного розладу та відомості про стан психічного здоров'я особи [8].

У статті 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації» зазначено, що конфіденційна інформація – це інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням, відповідно до передбачених ними умов [11]. Стосовно визначення таємної інформації, то у статті 30 Закону України «Про інформацію» до таємної інформації віднесено інформацію, що містить відомості, які становлять державну та іншу передбачену законом таємницю, розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству і державі [12]. Порівнюючи визначення, ми дійшли висновку, що інформація про психічно хвору особу може включати в себе конфіденційну та таємну інформацію, яка підпадає під відповідні обмеження доступу та захисту згідно з вищезгаданими законами. Конфіденційна інформація в галузі психіатрії включає в себе інформацію про особисті дані особи, яка отримує психіатричну допомогу. До таємної інформації ми відносимо інформацію про стан психічного здоров'я, про методи, способи, розвиток психіатричного розладу та подальші дії стосовно пацієнта. Розголошення таємної інформації може завдати значної шкоди та погіршення психічного стану особи. Враховуючи це, слід розробити правові норми, що деталізують та конкретизують обсяг і характер інформації, що вважається конфіденційною та таємною стосовно осіб, що страждають на психічні розлади. Дані корективи мають спрямовуватися на забезпечення належного рівня захисту особистих даних пацієнтів та забезпечення їхньої конфіденційності, враховуючи особливості психічного здоров'я.

Висновки. Узагальнюючи вищенаведене, можна зробити висновок, що інформаційно-правове забезпечення в сфері психіатрії має велике значення для захисту прав осіб з психічними розладами. Необхідно вдосконалювати науково-обґрунтовані методи збору, аналізу, обробки та застосування інформації, а також зосередитись на доступності та відкритості інформації для цієї групи осіб, уникаючи дискримінації та сегрегації. Обмежена дієздатність або недієздатність ускладнюють самостійний доступ до інформації та захист їх прав. Потрібні законодавчі зміни, що конкретизують обсяг і характер інформації, яка вважається конфіденційною та таємною для осіб з психічними розладами.

Закон України «Про психіатричну допомогу» має важливе значення у наданні інформації та захисті прав цієї групи осіб. Проте додаткові кроки потрібні для покращення ефективності реалізації його положень та забезпечення поваги до прав осіб з психічними розладами. Необхідним є також розширення співробітництва між медичними фахівцями, правозахисними організаціями та законодавцем задля створення ефективної системи інформаційного та правового захисту цієї групи осіб.

Список використаних джерел:

1. Мойса Б., Лебідь В. Права осіб із проблемами психічного здоров'я. Укр. Г. спілка: офіційний вебсайт. URL: <https://www.helsinki.org.ua/prava-osib-iz-problemamy-psyhichnoho-zdorov-ya-2017/> (дата звернення: 22.12.2022).
2. Імереллі Р. Е., Кравченко Р. І., Мойса Б. С. Права осіб із проблемами психічного здоров'я: відповідність національного законодавства міжнародним стандартам. Контекст дотримання прав людини у психоневрологічних інтернатах. Київ : Квіц, 2015. 40 с.
3. Маруда О. Сучасний стан прав осіб з інтелектуальними порушеннями в Україні. *Науковий часопис*. 2019. № 37. С. 86–94.

4. Сенюта І. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері надання медичної допомоги: питання теорії і практики : монографія. Львів : ЛОБФ «Медицина і право», 2018. 640 с.
5. Гербут В., Стеценко В. та ін. Медичне право : підручник. Ужгород : Ужгор. нац. ун-т, 2021. 720 с.
6. Тищенко О. Психічний розлад як юридичний факт: термінологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Ужгород, 2021. С. 257–261.
7. Конституція України : Конституція України; *Верховна Рада України* від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 22.12.2022 р.)
8. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 № 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1489-14> (дата звернення 22.12.2022р.)
9. Токарева К. Медіація у спорах щодо охорони здоров'я. *Наше право*. 2020. № 4. С. 39–46.
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2801-12> (дата звернення 26.11.2022р.)
11. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2939-17> (дата звернення 22.12.2022р.)
12. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2657-12> (дата звернення 22.12.2022р.)

